

*Олена Прищепя (Шегеда), Антоніна Плечко, Зоя Білошицька
(м. Житомир)*

УДК 811.161.2'27

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПРИЙМАННЯ ЛЕКСЕМИ ПАТРІОТИЗМ УКРАЇНСЬКОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ НИНІШНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ЧАСОПРОСТОРУ

У статті йдеться про особливості сприймання сучасною українською молоддю лексеми «патріотизм» в умовах нинішнього соціального часопростору, зокрема, й про гендерні відмінності в сприйманні цієї лексеми. Автори статті здійснили спробу дослідити шляхом асоціативного експерименту соціальні смисли, пов'язані у свідомості української молоді із поняттям «патріотизм», та довести, що їхня поява зумовлена соціальним часопростором, у якому формується особистість молодої людини, змінами в житті українського суспільства, що відбулися за останні чотири роки і пов'язані із нинішньою ситуацією в країні. Матеріал статті базується на результатах асоціативного експерименту, у якому взяли участь 300 українських студентів. Автори статті пропонують власне бачення ментального та гендерного аспектів сприймання молодими людьми слова-стимулу «патріотизм» та доводять соціальну зумовленість рецептивної діяльності людської свідомості, зокрема, залежність сприймання слова як мовної одиниці від умов соціального часопростору.

Ключові слова: *соціальний часопростір, соціальні смисли, соціальний менталітет, асоціативний експеримент, патріотизм.*

Постановка проблеми. За нинішніх умов в Україні неминучим є процес перебудови системи цінностей, насамперед тих, що пов'язані із національним самоусвідомленням, громадянською позицією, котрі, зі свого боку, пов'язані з усвідомленням таких понять, як *народ, нація, мова, держава, патріотизм*. Ця стаття є спробою дослідити особливості, зокрема й гендерні, сприймання українською молоддю лексеми *патріотизм* у 2014 та 2018 роках, здійснити порівняльний аналіз отриманих результатів та описати на підставі отриманих відомостей соціальний менталітет, що відображає систему смислоцінностей

української молоді, котра формується в умовах нинішнього часопростору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наша розвідка пов'язана із філософією, психологією, психо- і соціолінгвістикою, а також соціологією та власне лінгвістикою. Тому теоретичною базою для неї слугували праці таких дослідників, як А. Соколов [10], Г. Дьяченко [3], В. Бурлачук [1], О. Супруненко [11], Р. Павільоніс [5], О. Денисевич [2], Н. Ляшук [4], О. Потєбня [6] та інших.

Попередні наші дослідження [7, 8, 9] довели, що за допомогою асоціативного експерименту можна вазначити не лише соціальні смисли, пов'язувані із тією чи тією лексемою-стимулом, а й *соціальний менталітет*, що проявляється в єдності усвідомлюваних та неусвідомлюваних смислів. Порівняння ж результатів різних років дасть нам підстави говорити про зміни, що відбулися в сприйманні українською молоддю лексеми *патріотизм*, а отже, і про зміну її системи смислоцінностей, упродовж останніх трьох років унаслідок впливу соціального часопростору.

Мета статті – відобразити відмінності, зокрема гендерні, у сприйманні слова-стимулу *патріотизм* в умовах зміни соціального часопростору та на підставі отриманих шляхом асоціативного експерименту результатів довести, що соціальні смисли зазнають змін під впливом соціального часопростору, а також те, що внутрішня форма слова як одиниці мови та носія інформації здатна впливати на особливості сприймання цього слова.

Основні результати дослідження. Учасниками експерименту, проведеного у 2014 році, стали 100 студентів (50 хлопців та 50 дівчат) I курсу Житомирського національного агроекологічного університету (Україна), а в 2018 році – 200 студентів (100 дівчат і 100 хлопців). Різновид асоціативного експерименту – ланцюговий.

Маючи вже певний досвід у здійсненні досліджень методом асоціативного експерименту, ми одразу зауважили, що більшу кількість асоціацій на слово-стимул *патріотизм* продукували хлопці. Зазвичай в асоціативному експерименті буває навпаки, дівчата продукують більшу кількість асоціацій, адже вони більш схильні до вербалізації понять. До того ж загальна кількість продукованих асоціацій на слово-стимул *патріотизм* і у дівчат, і в хлопців більша, ніж на слова-стимули *народ*, *нація* і *мова* [7, 8, 9], котрі також пов'язані із поняттям *патріотизм*. На нашу думку, це пояснюється не лише внутрішньою формою слова (його змістом, семантикою), а й соціальними смислами, що є активними в нинішньому соціальному часопросторі.

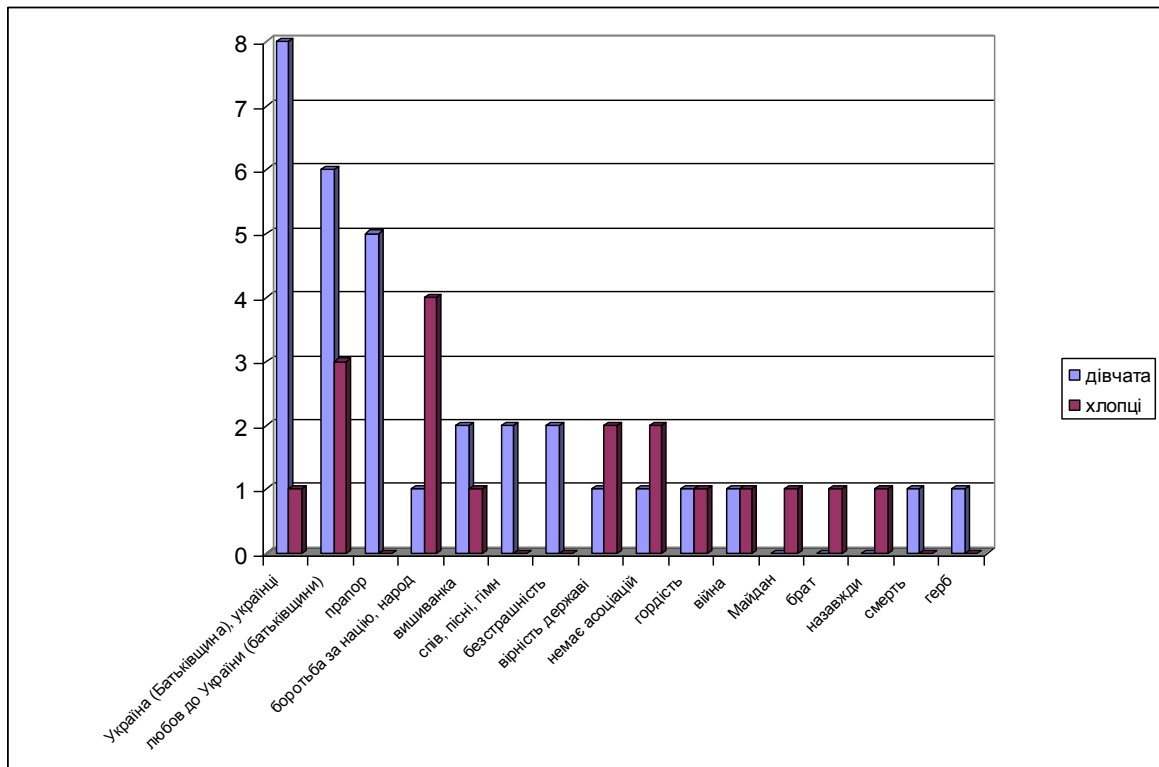
Що ж стосується хлопців, то їхня активність у продукуванні асоціацій на слово-стимул *патріотизм*, можливо, викликана соціальною роллю юнаків в умовах нинішньої України. Вони – потенційні захисники держави: не сьогодні-завтра будь-хто з них може піти на службу до Збройних сил України й захищатиме її кордони. Чи не тому в семантичному ядрі асоціативного поля продукованих хлопцями асоціацій на слово-стимул *патріотизм* у 2014 році опинилося значення «боротьба за націю».

Цікаво, що хлопці асоціюють слово-стимул *патріотизм* насамперед із *боротьбою за націю* (8 % опитаних), а дівчата – із *Україною*, або, як вони ще писали, із *Батьківщиною* (з великої літери, маючи на увазі Україну), що становило 16 % опитаних. Натомість із *боротьбою* слово *патріотизм* асоціювала тільки одна дівчина, але на відміну від хлопців вона зазначила: «боротьба за народ». Така відмінність ілюструє гендерні відмінності в усвідомленні понять *народ* і *нація*, про що йшлося, зокрема, у наших попередніх статтях [7, 8, 9].

Семантичне ядро асоціативного поля лексеми-стимулу *патріотизм* за результатами дослідження 2014 року утворили такі смисли:

у хлопців – боротьба за націю, любов до України;

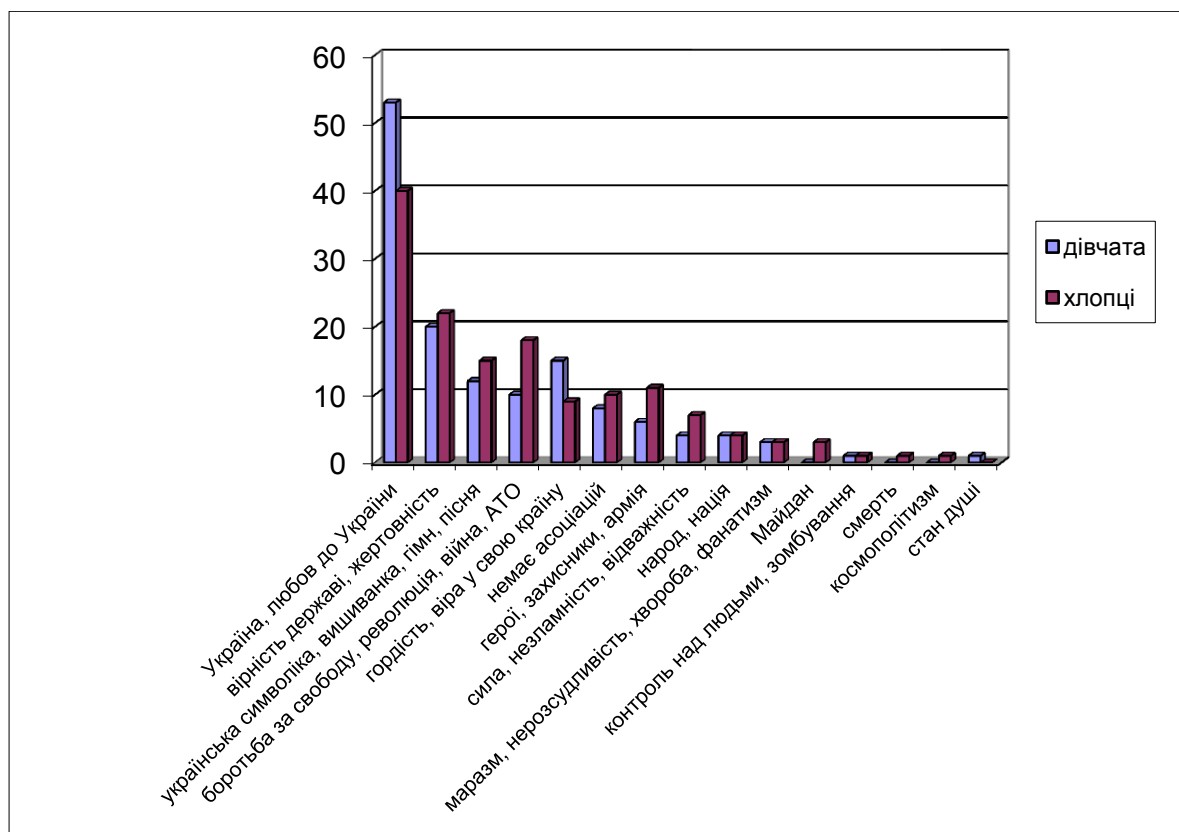
у дівчат – Україна, українці, любов до України, прапор. (див. Діаграму 1).

Діаграма 1: Асоціативне поле слова-стимулу патріотизм (дослідження 2014 року)

Менш чисельні асоціації *пісня, гімн, вшиванка, безстрашність, гордість* (загальна їхня кількість – 14%), на нашу думку, є результатом впливу й ЗМІ (вони активно пропагували у 2014–2015 роках українську національну символіку й гімн України). Варто звернути увагу й на одиничні асоціації *гордість, війна, Майдан, брат, назавжди, смерть, герб* в аспекті дослідження соціального менталітету української молоді. Якщо *гордість і війна* асоціюються із *патріотизмом* і в хлопців, і в дівчат, то із *Майданом, братерством* та категорією *вічності* – лише у свідомості хлопців, а зі *смертю* – лише у свідомості дівчат.

Оскільки соціальний часопростір постійно змінюється, то змінюються й соціальні смисли (одні старіють, інші з'являються). Це доводять також результати дослідження сприймання лексеми-стимулу *патріотизм* 2018 року, які виявилися відмінними від попередніх, отриманих у 2014 році (Діаграма 2).

Діаграма 2. Асоціативне поле слова-стимулу патріотизм (дослідження 2018 року)

Асоціації *Україна, любов до України*, продуковані у 2018 році представниками обох статей, становлять семантичне ядро асоціативного поля слова-стимулу *патріотизм* і разом становлять 93 % (53 % – у дівчат та 40 % у хлопців), що майже втричі більше, ніж у 2015 році (36 % у 2015 році). Натомість під час експерименту 2018 року студенти продукували асоціації, яких не було 2014 року, котрі засвідчують появу нових соціальних смислів, пов'язуваних у свідомості української молоді з поняттям *патріотизм*. Це такі одиничні асоціації, як *стан душі, космополітизм*; знову повторилася (одинично), як і 2014 року асоціація *смерть*, але цього разу її продукував юнак (2014 року цю асоціацію продукувала дівчина). З'явилися також нові смисли – *контроль над людьми* (асоціація однієї студентки) й *зомбування* (асоціація одного зі студентів). Не було 2014 року продуковано жодної асоціації, пов'язаної так чи так із Майданом, хоча за часом тоді це поняття мало б бути ближче молодим людям в плані його розуміння і сприймання, коли йшлося про патріотизм. 2018 року, навпаки, хоч часово Майдан віддалився, кількість продукованих асоціацій *Майдан* разом становить 3 % (усі продуковані хлопцями). Жодна дівчина не пов'язала смисли *Майдан* та *патріотизм*. Асоціації *маразм, нерозсудливість, хвороба, фанатизм* продуковані дівчатами й хлопцями й разом становлять 6 %. Однаковою мірою дівчата й хлопці продукували цього разу асоціації *народ* і *нація* (4 % хлопців і 4 % дівчат), пов'язуючи їх зі смислом *патріотизм*.

Ядро асоціативного поля лексеми-стимулу *патріотизм* 2018 року утворили такі асоціації:

у хлопців – *Україна, любов до України, вірність державі, жертвовність, боротьба за свободу, революція, війна, АТО*;

у дівчат – *Україна, любов до України, вірність державі, жертвовність, гордість, віра у свою країну*.

Отже, соціальний менталітет сучасної української молоді окреслений насамперед такими смислами, як *Україна, любов до України, вірність державі, жертовність, боротьба за свободу, революція, війна, АТО, гордість, віра у свою країну*. Саме ці смисли й посідають центральне місце в системі смислоцінностей української молоді сьогодні.

Висновки та пропозиції. Однією з особливостей сприймання слова-стимулу *патріотизм* українською молоддю виявилось активне продукування асоціацій на це слово-стимул, чого не було помічено під час асоціативного експерименту зі словами-стимулами *народ, рід, нація, мова*. До того ж хлопці і 2014, і 2018 року продукували загалом більше асоціацій на це слово-стимул, ніж дівчата. Оскільки результати попередніх досліджень свідчать, що зазвичай більшу кількість асоціацій продукують дівчата, ми припускаємо, що сплеск активності в продукуванні асоціації саме на слово-стимул *патріотизм* пов'язаний із його внутрішньою формою та соціальною роллю українських юнаків.

У складі семантичного ядра асоціативного поля лексеми-стимулу *патріотизм* і 2014, і 2018 року опинилися такі асоціації, як *Україна* та *любов до України* (36 % опитаних у 2014 році та 93 % опитаних у 2018 році), а також асоціації *боротьба за націю* (у хлопців, 2014 рік), *вірність державі, жертовність* (42 % разом у дівчат і хлопців, 2018 рік), *боротьба за свободу, революція, війна, АТО* (18 % хлопців та 10 % дівчат), *гордість, віра у свою країну* (15 % дівчат і 9 % хлопців).

Отже, асоціації семантичного ядра слова-стимулу *патріотизм* окреслюють найбільш цінні смисли в системі смислоцінностей сучасної української молоді: *Україна, любов до України, вірність державі, жертовність, боротьба за свободу, революція, війна, АТО, гордість, віра у свою країну*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук В. Ф. Символічні системи і конституювання соціального смислу : автореф. дис. ... д-ра соц. наук : спец. 22.00.01 – теорія та історія соціології [Електронний ресурс] / В. Ф. Бурлачук. – Київ, 2005. – 32 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
2. Денисевич О. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження соціального портрету / О. Денисевич // Волинь–Житомирщина. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – Вип. 22. – С. 334–340.
3. Дьяченко Г. В. Универсальный экзистенциально-смысловый код как условие понимания / Г. В. Дьяченко // Понимание в коммуникации. Язык. Человек. Концепция. Текст: Тезисы докладов Международной научной конференции: [Електронний ресурс] – Москва : НИВЦ МГУ, 2007. – 150 с. – Режим доступа : http://studopedia.ru/8_161635_gv-dyachenko.html.
4. Ляшук Н. В. Ефективність експериментальних методів дослідження у вивченні соціальних стереотипів [Електронний ресурс] / Н. В. Ляшук // Соціальні комунікації: теорія і практика: науковий журнал [наук. і літ. ред. О.М. Холод]. – Т. 3. – Київ, 2016. – С. 108–112. – Режим доступу : <https://clck.yandex.ru>.
5. Павиленис Р. И. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка [Електронний ресурс] / Под ред. Д. П. Гродского. – Москва : Мысль, 1983. – 286 с. – Режим доступа : <https://refdb.ru/look/2108566.html>.
6. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – Москва : Правда, 1989. – 286 с.
7. Прищепа О. Семантичні поля лексем *рід, народ, нація, мова* у сприйманні студентів нефілологічного ВНЗ на сучасному етапі розвитку мови / О. Прищепа, А. Плечко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 1(85). – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – С. 80–87.
8. Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации: учебное пособие [Електронний ресурс] / А. В. Соколов. – Санкт-Петербург : СПбГУП., 1996. – 320 с. – Режим доступа

: <http://zavantag.com/docs/427/index-2017361.html>.

9. Супруненко О. Соціальний смисл: до визначення категорії: [Електронний ресурс] / О.Супруненко. – 2017. – Режим доступу : <http://www.academia.edu>.

10. Pryshchepa O. Peculiarities of Lexeme mankind Perception by Ukrainian Youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Antonina Plechko, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 17. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 30–34.

11. Pryshchepa O. The Peculiarities of Perception of the Lexemes people and nation by the Ukrainian youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 18. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 61–66.

Прищепан Е., Плечко А., Белошицкая З. Сравнительный анализ восприятия лексемы патриотизм украинской молодежью в условиях нынешнего социально-временного пространства.

В статье идёт речь об особенностях восприятия современной украинской молодежью лексемы патриотизм в условиях нынешнего социально-временного пространства, в том числе и о гендерных различиях в восприятии этой лексемы. Авторы статьи предприняли попытку исследовать путем ассоциативного эксперимента социальные смыслы, связываемые в сознании украинской молодежи с понятием патриотизм, и доказать, что их появление обусловлено социально-временным пространством, в котором формируется личность молодого человека, изменениями в жизни украинского общества, произошедшими за последние четыре года и связанными с нынешней ситуацией в стране. Материал статьи базируется на результатах ассоциативного эксперимента, в котором приняли участие 300 украинских студентов. Авторы статьи предлагают свое видение ментального и гендерного аспектов восприятия молодыми людьми слова-стимула патриотизм и доказывают социальную обусловленность рецептивной деятельности человеческого сознания, в частности зависимость восприятия слова как языковой единицы от условий социально-временного пространства.

Ключевые слова: социально-временное пространство, социальные смыслы, социальный менталитет, ассоциативный эксперимент, патриотизм.

Abstract

Pryshchepa O., Plechko A., Biloshytska Z, Comparative analysis of perceiving the lexical unit "patriotyzm" by the Ukrainian youth under the conditions of current social time space.

Introduction. Under the current Ukrainian conditions, the process of change in the system of values related to national self-identification and social position (realizing of such notions as nation, language, state, patriotism) is inevitable. This article analyzes the peculiarities of the lexical unit "patriotyzm" in 2014 and 2018; it compares the results and describes the social mentality, which reflects the system of sense-values of the Ukrainian youth in modern life.

Purpose. In the research we aim to show the differences (in particular gender ones) in perceiving of the word "patriotyzm" under social time changes, and on the basis of the results of our work to prove that social senses change under the influence of time and space, as well as the inner word-form, a language unit and information carrier can affect the word perception.

Methods. The study of the perception of the lexical unit "patriotyzm" by the Ukrainian youth was conducted by the method of associative experiment. The method of the statistic data processing was used as well.

Results. According to the results of the research in 2014, the semantic nucleus of the associative line of the lexical unit-stimulus "patriotizm" formed the following senses: for young men – struggle for the nation, love to Ukraine; for young ladies – Ukraine, Ukrainians, love to Ukraine, a flag. The nucleus of the associative line of the lexical unit "patriotizm" in 2018 formed the following associations: for young men – Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, struggle for freedom, revolution, war, ATO; for young ladies – Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, faith in their country.

In 2014 there was no association referring to the Maidan, though at that time the notion of patriotism had to be closer to young people in terms of its understanding and perception. In 2018, on the contrary, the amount of produced associations connected with the Maidan increased to 3% (all of them were produced by young men), though the Maidan was drifted away.

In such a way social mentality of young people is determined first of all by such senses as Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, struggle for freedom, revolution, war, ATO, pride, faith in the country. These senses occupy the central place in the system of sense-values of the Ukrainian youth today.

Originality. The originality of the work lies in the fact that there was no detailed research on the perception of the lexical unit "patriotizm" by the Ukrainian youth with due regard to its peculiarities under conditions of the modern social time-space.

Conclusion. One of the peculiarities of the perception of the word "patriotizm" by the Ukrainian youth is an active producing of the associations with this lexical unit, which were not noticed during the associative experiment with such words as nation, family and language. Besides, young men in 2014 and 2018 produced more associations on this word than young ladies.

Considering the semantic nucleus of the associative line of the lexical unit "patriotizm" in 2014 and 2018 the following associations took place: Ukraine and love to Ukraine (36% in 2014 and 93% in 2018); struggle for the nation (for young men in 2014); faith in the country, sacrificing (42% for young men and young ladies in 2018); struggle for freedom, war, revolution, ATO (18% for young men and 10% for young ladies); pride, faith in the country (15% for young ladies and 9% for young men).

So, today the associations of the semantic nucleus of the word "patriotizm" combine the most precious senses in the system of sense-values of the Ukrainian youth: Ukraine, love to Ukraine, sacrificing, struggle for freedom, revolution, war, ATO, pride and faith in the country.

Key words: social time-space, social senses, social mentality, associative experiment, patriotism.

References

1. Burlachuk V. F. Symvolichni systemy i konstytuiuvannia sotsialnoho smyslu : avtoref. dys. ... d-ra sots. nauk [Elektronnyi resurs] / V. F. Burlachuk. – Kyiv, 2005. – 32 s. – Rezhym dostupu : http://irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe
2. Denysevych O. Vilnyi asotsiatyvnyi eksperyment yak zasib doslidzhennia sotsialnoho portretu / O. Denysevych // Volyn-Zhytomyrshchyna. – Zhytomyr, ZhDU imeni Ivana Franka, 2010. – Vyp. 22. – S. 334–340.
3. D'yachenko G. V. Universal'nyj ehkzistencial'no-smyslovoj kod kak uslovie ponimaniya / G. V. D'yachenko // Ponimanie v kommunikacii. YAzyk. CHelovek. koncepciya. Tekst: Tezisy dokladov Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii: [Elektronnyj resurs] – Moskva : NIVC MGU, 2007. – 150 s. – Rezhim dostupa : http://studopedia.ru/8_161635_gv-dyachenko.html
4. Liashuk N. V. Efektyvnist eksperimentalnykh metodiv doslidzhennia u vyvchenni sotsialnykh stereotypiv / N. V. Liashuk // Sotsialni komunikatsii: teoriia i praktyka: naukovyi zhurnal [nauk. i lit. red. O. M. Kholod]: [Elektronnyi resurs] – T. 3. – Kyiv, 2016. – S. 108–112. – Rezhym dostupu :

<https://clck.yandex.ru>.

5. Pavilenis R. I. Problema smysla. Sovremennyy logiko-filosofskij analiz yazyka / Pod red. D. P. Grodskogo: [Elektronnyj resurs] – Moskva : Mysl', 1983. – 286 s. – Rezhim dostupa : <https://refdb.ru/look/2108566.html>

6. Potebnya A. A. Slovo i mif / A. A. Potebnya. – Moskva : Pravda, 1989. – 286 s.

7. Pryshchepa O. The Peculiarities of Perception of the Lexemes people and nation by the Ukrainian youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 18. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 61–66.

8. Sokolov A. V. Vvedenie v teoriyu social'noj kommunikacii: Uchebnoe posobie: [Elektronnyj resurs] / A. V. Sokolov. – SPb. : SPbGUP., 1996. – 320 s. – Rezhim dostupa : <http://zavantag.com/docs/427/index-2017361.html>

9. Suprunenko O. Sotsialnyi smysl: do vyznachennia katehorii: [Elektronnyi resurs] / O. Suprunenko – 2017. – Rezhym dostupu : <http://www.academia.edu>.

10. Pryshchepa O. Semantychni polia leksem rid, narod, natsiia, mova u spryimanni studentiv nefilolohichnoho VNZ na suchasnomu etapi rozvytku movy / O. Pryshchepa, A. Plechko // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. – Vypusk 1 (85). – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2017.– S. 80–87.

11. Pryshchepa O. Peculiarities of Lexeme mankind Perception by Ukrainian Youth in the Context of Present-Day Chronotops / Olena Pryshchepa, Antonina Plechko, Olena Svysiuk // Journal Association 1901 "SEPIKE": Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. – Edition 17. – Frankfurt (Deutschland), Poitiers (France), Los Angeles (USA). – 2017. – S. 30–34.